

آغاز نوگرایی و عصر معاصر

آصف اقبال

asifantray1993@gmail.co

عهد قاجاری (1796-1925) که پس از انقلاب فرانسه یعنی در اواخر قرن هجدهم میلادی آغاز می شود. آغاز نوگرایی از همین عهد شروع می شود. آخرین فرمانروای سلسله زندیه سلطان لطف علی خان که از آغا محمد خان شکست خورد و بالاخره در سال 1796 م سلسله قاجاری به وجود آمد و تهران را بعنوان پایتخت مملکت خود انتخاب کردند. بعد از چندین سال حکومت تاثرات جهان غرب در ایران به نظر می آمد و رویدادهای تاریخی مختلفی مثلاً انقلاب صنعتی و انقلاب فرانسه که در کشورهای جهان رونما می شدند، اثر این رویدادهای تاریخی نه فقط در کشورهای غربی بلکه در ایران هم تحت تاثیر این رویداد به نظر می آمد. بعد از ده های چندین ایران با کشور قدرتهای بزرگ جهان بالخصوص انگلستان، فرانسه و روسیه رابطه نزدیکی پیدا کردند. پادشاهان دوره قاجار دوستداران زبان فارسی و ادب پرور بودند و وزرا بلند پایه درگسترش و پیشرفت زبان و ادب فارسی مشغول شدند. در دوره سلطنت فتح علی شاه قاجار کارهای ترجمه شروع می شود و شهزاد عباس میرزا این کار ترجمه را وسعت بخشید. عباس میرزا برای تحصیل علم به انگلستان رفت و بر زبان انگلیسی دست رست پیدا کرد. بعد از شکست خوردن از نیروهای روسیه، عباس میرزا ارتش نو را منظم ساخت و بعنوان فرمانده کل ارتش به شیوه اروپا ایی ارتش نو را آماده ساخت. بدین ترتیب با کمک خارج یی و با هدف نوبرای تحفظ امنیت کشورگردان جدید را قایم کرد. به همین سبب اداره دارالترجمه را بنیاد نهاد شد و برای استقامت و پایداری ارتش، مقررات نظامی و مهندسی ترجمه شد. در همین عهد اولین گروه دانشجویان ایرانی را برای کسب علوم به اروپا اعزام کردند و آنها در رشته های مختلفی چون پزشکی، ریاضی، علوم طبیعی و نظامی، علوم مهندسی داخله گرفتند. این سلسله ترجمه در دوران بقیه پادشاهان قاجاری جریان داشت تا نوبت به عصر ناصرالدین شاه قاجار رسید. این دوره پربارترین دوره از لحاظ ترجمه، یا تاسیس دارالفنون، روزنامه نویسی، نمایش نامه نویسی و ایجاد چاپ خانه، این تمام اصلاحات در سرزمین ایران نوگرایی را ظاهر می نمایند و با کشورهای بیرونی متصل کرد. ناصرالدین شاه قاجار خود علم پرور و با زبان و ادب فارسی بسیار علاقه داشت. خود پادشاه برای سفر اروپا در سالهای 1290 و 1302 رفت و در دوران این سفر شاه از مختلف فنون اروپایی آشنایی پیدا کرد. پس از برگشتن سفر اروپا سلطان ناصرالدین شاه قاجار فرمان داد همین برنامه را در

مدارس ایران شامل کنند و دانشجویان و محققان برای درس و تدریس و برای کارهای تحقیقاتی بیرون از کشور رفتند. این دانشمندان و محققان بعد از رفتن به ممالک اروپایی از زبانهای و اسلوب نو آشنایی پیدا کردند. این سفرهای ناصرالدین شاه تأثیرات به روش علوم و فن نمایشنامه نویسی به شیوه اروپایی بیشتر نموده است. در این دوره قاجاری عوامل مهم ارتباط نمایشی ایران با فرانسه برقرار شد و دانشجویان و محققان به زبان فرانسه آشنایی یافتند و این زبان در ایران رواج پیدا کرد. در این دوره کارهای جاویدانی که گشایش مدرسه دارالفنون و ترجمه نمایش نامه ها مثل میزانتروپ، اثر مولیر با عنوان گزارش مردم گریز، توسط میرزا حبیب اصفهانی و دیگر ترجمه از آثار میرزا آخوندزاده توسط میرجعفرداغی است. در دوران این سفرهای گسترش و علم و فنون ادبی خارجی، افتتاح مدرسه دارالفنون از جایگاه خاصی برخوردار است. اولین موسسه بود که ترجمه های مختلف صنف سخن و این مدرسه بالا بردن سطح تحصیلات و تربیت صحن بسزای داشته است. در پیشرفت اجتماع آموزش و پرورش و نقش عمده ی دارد. در این مدرسه معلمان و استادان خارجی مشغول تحصیل شدند و علوم تازه اروپایی را آموختند. گرچه دوره مظفرالدین شاه قاجار برای کم مدت بود ولی از لحاظ ترجمه و پرورش زبان و ادبیات فارسی و زبان های خارجی بسیار پیشرفت کرده بود. در همین عصر قاجاری جنبش مشروطیت آغاز می نمود.

علل و آغاز نهضت مشروطیت: نهضت مشروطیت یا انقلاب مشروطیت یک نهضت اجتماعی و سیاسی در تاریخ و ادب ایران است. این نهضت باعث شد نظام و فرمانروایی ایران از سلطنت مطلقه به پادشاهان مشروطه تغییر کند و به تشکیل مجلس قانون گذاری و تدوین قانون اساسی انجام شد. این نهضت در دوران سلطنت مظفرالدین شاه قاجار انجام شد. افزایش و ارتباط و آشنایی مردم ایران با ادبیات مختلف جهان، بنای دارالفنون و آشنایی موضوع مدارس مختلف، انتشارات روزنامه در ایران و بیرون ایران که مردم ایران را از خبرهای جهان و از تجاوز حقوق بشر آگاه می نمودند. تلگراف و پستخانه که افکار جدید از جهان به کشور ایران و در میان مردم ایران می آید.

یحیی آرن پور در اثر خود " از صبا تا نیما" در علت نهضت مشروطیت می نویسد که " ایران در فجر انقلاب مشروطیت یک کشور زراعتی کاملاً آسیایی عقب مانده بود. در دهات و در میان عشایر چادر نشین وضع خانخانی و پدرسالاری همچنان ادامه داشت و در ایالات جنوب شرقی مانند کرمان و بلوچستان هنوز آثار غلامی و بردگی به حد کافی موجود بود. اصول اداره سیاسی کشور بر فرمانروایی مطلق و غیر محدود " ظل الله " بر " رعیت" نهاده

شده بود. مردم در پنجه قهر و استبداد شاه و وزرا و در زیر فشار مامورین حکام و خوانین می نالیدند. کسانی که در محل خود امیری مستقل محسوب می شدند، تا زمانی که از طرف شاه معزول نشده بودند با کمال قدرت بر جان و مال و ناموس مردم تسلط داشتند و اگر گاهی در گوشه ای از کشور امیر یا شهزاده ای بر ضد حکومت مرکزی سر بلند می کرد، چندان مورد اعتنا نبود و فوراً سرکوب می شد¹⁸.

ترجمه های مختلف همچون "ساحت نامه ابراهیم بیگ از زین العابدین مراغه ای،" سرگذشته حاجی بابا اصفهانی (جیمز موریر) ترجمه

میرزا حبیب اصفهانی و مسالک المحسنین از عبدالرحیم طالبوف که در زمینه سیاسی، اجتماعی و اخلاقی عکاسی می نمودند و مردم عامه را از حقوق خود آشنا و آگاه می ساختند. رشد اطلاعات مردم درباره انقلاب های مختلف که در گوشه های گوناگون دنیا رخ می داد، این همه موضوع که همه نویسندگان و شاعران ایرانی در آثار خود ضبط می کردند. از این جمله مواجب و عوامل بودند که در بیشتر اهداف جنبش مشروطه سهم بسزای داشتند.

علل زمین سیاسی:

مردم از دولت قاجار خوشحال نبودند و از سیستم دولت قاجاری ناراحت بودند. فساد و ناشایستگی حاکمان روز به روز افزایش می گردد. نفوذ کشورهای بیرونی در ساختار سیاسی ایران و بر مسایل درونی دخالت می نمودند. در آن زمان مردم مذهبی و علما هم علیه دولت مردم عامه را با یکدیگر می پیوندند. چنانچه بنا به گفته یحیی آرین پور "مردم و علما در 16 شوال 1323 ه.ق. به زاویه حضرت شاه عبد العظیم روی آوردند و جنبش به مشهد و کرمان و فارس و به جاه های دیگر سرایت کرد. شاه وعده عزل عین الدوله و تشکیل عدالت خانه را داد و سرو صداهای خوابید. اما نه تنها به قوا خود عمل نکرد، بلکه تظاهرکنندگان را در فشار گذاشت و در نتیجه این عهد شکنی بردامنه جنبش مردم افزوده شد و کار به زد و خور و کشید¹⁹. از سوی دیگر عهد و قراردادهای استعماری مانند ترکمانچای، عهد نامه گلستان، رجحان اقتصادی و غیره نفرت و رنج در میان مردم ایرانیان

¹⁸. آرین پور، یحیی؛ از صبا تا نیما؛ جلد دوم؛ ص 1؛ انتشارات زوار؛ تهران؛ 1382

¹⁹. آرین پور، یحیی؛ از صبا تا نیما؛ جلد دوم؛ ص 2؛ انتشارات زوار؛ تهران؛ 1382

بیدا کرد و آنها از غارت‌گیری و چپاول کشورهای بیرونی آگاه شدند. مردم از ظلم و استبداد دولتی و بیگانگان هم آگاه شدند.

حاکمان و فرمانده منصوب را خریداری می‌کردند و هیچ داد و انصاف در وجود نبود. منصبداران به مسایل مردم گوش نمی‌دادند و خواسته‌های مردم را پرنمی‌کردند. این ظلم و استبداد سبب شد در آگاهی مردم و در حرکت موافق‌آمیز جنبش مشروطه را به وجود آورد.

علاوه بر این عوامل، اولین انقلاب روسیه 1905 تحولات و ترقی در ایران معلول کرد و امور دولتی و اجتماعی متروک شد. به همین جهت تحریک بین مردم منطقه قفقاز هم به وجود آمد. در آن زمان تقریباً هر منطقه زیر تحریک و هیجان کشور درگیر شده بود. طبع و نشر در هر منطقه و گوشه کشور برای بنای عدالت خانه مقاله چاپ کردند و خواهسته‌های مردم را بذریعه مجلات و روزنامه‌های مختلف کشور نشر کردند. بدین ترتیب این جنبش آهسته آهسته حرکت کشید و کل مناطق کشور را در گرفت. مردم مطالبات و خواهسته‌های خودشان را اضافه کردند و تشکیل قانون اساسی و مجلس ملی برای نمایندگی می‌طلبیدند. این استحکام به شدت و فشار بر مظفرالدین شاه قاجار وارد آورد و شاه برای تشکیل قانون اساسی اعطا شده و اولین مجلس در سال 1906 میلادی در تهران افتتاح شد. بعد از چند مدت دو دسته مردم در مناطق رشت و اصفهان با هم درگیر شدند و این درگیری در سراسر کشور سرایت کرد. در این درگیری مردم جان خود را از دست دادند ولی بالاخره مجلس ملی بار دیگر باز شد. حسن کامشاد در اثر خود در این مورد می‌نویسد که

“The people, however, having tasted of liberty, were no longer prepared to tolerate the old rule. They took up arms and rallied gallantly to the constitutional cause. The city of Tabriz sustained a siege of nine months; to separate forces gathered in Resht and Isfahan, and disturbances began to occur in almost all parts of the country. The struggle lasted long, with the sacrifice of many lives, but at last the constitutionalists won. Their combined forces from south and north marched on Tehran, and the Shah was deposed. The Majlis re-opened in 1909”²⁰.

بعد از چند سال محمد علی شاه قاجار با کمک نیروهای بیرونی و قوای نظامی قزاق تاج پوشی کرد و بر مسند سلطنت نشست و از سر نو رژیم استبداد دوباره تاسیس شد. شاه

²⁰ . Kamshad, Hasan; Modern Persian Prose and Prose Literature; P: 32-33; Cambridge Press; 1966

بتوسط نیروهای روسیه و قزاق بنای پارلمان را بمباران کرد و در این حادثه خونین مردم بسیاری و شعرای مجلس جان از دست دادند. مردم عامه و آزادی خواهان از این عمل شاه خیلی خشمگین شدند و تظاهرات علیه رژیم شاه در سراسر ایران شروع شدند و برای معزول شاه مطالبه می نمودند. بالاخره از این مطالبه مردم عامه ایران، شاه از حکومت معزول شد و مجلس شوری دوباره باز شد. در آخرین سالهای دوره قاجاری عناصر منفی مختلفی مثل بحران سیاسی، مداخلت کشورهای بیرونی، تظاهرات، استبداد دولتی و نظامی، پامالی حقوق زنان، قتل و غارت و غیره جریان داشت. سرانجام دولت قاجاری بتوسط رضا شاه پهلوی سرنگون شد و حکومت قاجاری به پایان رسید. رضا شاه پهلوی بعنوان بنیانگذار ایران مدرن شناخته می شد. شاه اصلاحات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در ایران معرفی نمود و در هر بخش چون جاده و خیابان ها، مسیر راه آهن، دانشگاه ها، تیلگراف و غیره توصیه نمود. در این عهد روابط داخلی و خارجی مستحکم شد و نفوذ خارجی در مسایل کشور و در امنیت کشور کم شد.

منابع و ماخذ

- 1 آرن پور، یحیی؛ از صبا تا نیما؛ جلد دوم؛ انتشارات زوار؛ تهران: 1382
- 2 صبحانی، توفیق؛ تاریخ ادبیات ایران؛ انتشارات زوار؛ تهران: 1395
- 3 عبدالحسین آذرنگ؛ تاریخ ترجمه در ایران از دوران باستان تا پایان عصر قاجار انتشارات ققنوس؛ تهران: 1396
- 4 رضا یوسف زند؛ تشکیلات درباری ایران در عصر قاجار؛ ناشر چویل؛ تهران: 1393
- 5 مهدی رهبری؛ مشروطیت و نوگرایی؛ تاریخ تحولات ایران در دوران قاجاریه؛ ناشر دانشگاه مازندران؛ 1388
- 6 شکیبیا؛ پریا ویلوت؛ نظام تجاری و نوگرایی صنعتی در تبریز عصر قاجاریان؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین؛ تبریز
- 7 سهیلا صفری؛ ویژگیهای دولت مشروطه در ادبیات نشریه های مشروطه خواه تهران؛ تهران: 1388
- 8 Kamshad, Hasan; Modern Persian Prose and Prose Literature; Cambridge Press; 1966
- 9 Katouzian, Huma; The life and Legend of an Iranian Writer; IB. TAURIS University of Texas, Austin;
- 10 Katouzian, Huma; Iran in the 21st century: Politics, Economics & Conflicts (Iranian Studies) Ist Edition; Rutledge Taylor and Francis Group, 2008